

СОЦІАЛЬНА І ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЄВРОМАЙДАНУ: СУБ'ЄКТНЕ І ВЧИНКОВЕ

Анотація. У статті представлені результати соціально- і політико-психологічного дослідження феномену Євромайдану з позицій суб'єктно-вчинкового підходу, зокрема – з огляду на критерії суб'єктності і об'єктності, вчинковості і злочинності. Здійснений із цих позицій аналіз «народу», «влади», «опозиції», «силових структур», а також причетних до подій Євромайдану країн ближнього та дальнього зарубіжжя, дозволив дійти певних висновків щодо ціннісно-сміслових векторів їхнього руху на перехресті, що його утворюють згадані критерії.

Ключові слова: народ, влада, опозиція, суб'єктність, об'єктність, учинок, злочин.

Актуальність дослідження феномену Євромайдану пояснюється тим, що конкретна площа в м. Києві (Майдан Незалежності) черговий раз набула значення не тільки соціальної і політичної, але й своєрідної соціально-психологічної і політико-психологічної метафори, яка позначила різні (зокрема кардинально протилежні) індивідуальні, групові, а також масові психічні стани, настрої, переживання, думки і сподівання, дискурсивні практики, способи поведінки широкого кола людей, різних за своїми переконаннями, політичними уподобаннями, віруваннями, громадян України й інших країн світу.

Головна теза проведеного теоретичного дослідження може бути сформульована наступним чином: для оцінки феномену Євромайдану серед інших важливо знайти місце таким критеріям, як: суб'єктність і вчинковість, об'єктність і злочинність, а також похідним від них критеріальним конструктам. Проблема, на

вирішення якої було спрямоване дослідження, полягає в тому, що кожна подія, породжена Євромайданом, може по-різному інтерпретуватись, оцінюватись та набувати різного (навіть протилежного) значення, в залежності від соціально-психологічних і політико-психологічних установок, ціннісно-сміслових орієнтацій, індивідуального життєвого досвіду прилучених до них суб'єктів.

Коротко зупинимося на визначенні ключових понять, задіяних у дослідженні.

Суб'єкт, суб'єктність. Людині приписуються якості суб'єкта (на відміну від особистості чи індивідуальності), щоб підкреслити (попри усілякі обумовленості та обмеження) її право і здатність бути вільним і водночас відповідальним автором-творцем власного життя – як індивідуального, так і суспільного. Психологічна готовність і спроможність людини бути суб'єктом пізнання, діяльності, спілкування, сприймання, переживання, мислення, мовлення, автором свого тілесного, душевного та духовного життя позначається таким поняттям, як «суб'єктність».

Об'єкт, об'єктність. Людина як суб'єкт, може бути об'єктом пізнання, виховного, політичного, психотерапевтичного впливу. Але існує й інше психологічне визначення людини як об'єкта, коли вона не виявляє належним чином свої суб'єктні інтенції і потенції, натомість, демонструє пасивність, безініціативність, пристосовництво, відсутність власної позиції, залежність, підлеглисть, навіюваність, конформність, екстернальність, безвідповідальність тощо. Поняття «об'єктність» узагальнює такі випадки вимушеного чи добровільного вибору людиною відповідних життєвих сценаріїв, цінностей, смислів, дискурсивних практик.

Учинок. Учинковість. Якщо основною ознакою людини як суб'єкта вважати її прагнення свободи, творчу

вдачу і авторський гонор, то поняття «вчинок» конкретизує ці чесноти в уявленні про її здатність до моральної творчості (В.А.Роменець) і жертвності. Тобто, вчинок це такий особливий план суб'єктної активності людини, що підносить її до рівня активності суспільно значущої. Вчинити, за великим рахунком – означає зробити таке і в такий спосіб, щоби інші (загал) визнали це для себе суттєвим, життєво важливим, новим, особливим, а також зразковим, еталонним, гідним наслідування. Суб'єктна активність набуває ознак учинку, якщо вона здійснюється людиною безкорисливо і відповідально, з внутрішньою готовністю до самопожертви. Відтак поняття «учинковість» означає специфічний для людини як суб'єкта спосіб життя, життєвий модус, сутність якого складає її психологічна готовність до творення, утвердження і відстоювання суспільно значущих моральних цінностей які є, водночас, індивідуально значущими особисто для неї. М.М. Бахтіну належить вираз «моя единственная жизнь как сплошное поступление», який по праву може вважатися одним з основних, якщо не основним онтопсихологічним еталоном конструювання людиною власного життя.

Злочин. Злочинність. Хтось намагається будувати своє життя як «сплошное поступление», а хтось – навпаки, як «сплошное преступление». Відтак людська активність традиційно визначається як добродійна чи злочинна. Проте крім звичного розрізнення вчинків на хороші і погані, існує традиція вирізнення так званих справжніх учинків як проявів моральної творчості, самовідданості, відповідальності, готовності до самопожертви. В останньому випадку мова йде про героїчний учинок (подвиг), що активно утверджує істину, добро, красу, справедливість, любов і сутнісно протистоїть злочинності – активності асоціальної, аморальної, протиправної, яка

несе загрозу суспільним інтересам, загальнолюдським цінностям і кожній людині зокрема. Цікаво, що поняття «несправжній вчинок» фактично не вживається, оскільки може використовуватися лише для позначення випадків імітації справжньої вчинкової активності, що, знову ж таки, є аморальним, а в окремих випадках – злочинним актом.

Представлені критерії слід розглядати як такі, що у своїй сукупності мають утворювати певний семантичний простір, що відрізняється не тільки заданою із зовні, але і своєю внутрішньою логікою перетворень, природу яких далеко не завжди можна пояснити. Йдеться, зокрема, про випадки повної чи часткової втрати і самовідновлення, приписування (собі й іншим) і делегування, запозичення і привласнення суб'єктності і вчинковості, їхнє зміщення з одних на інші плани активності тощо. Учинковий акт завжди передбачає свого суб'єкта, проте не просто буває встановити авторський внесок, міру самостійного, оригінального, морально-творчого у діях людини чи соціальної групи. Трапляється, що учинковий портрет конкретного політика, створений іміджмейкерами, не просто не відповідає оригіналу, а є його протилежністю. Тому, власне і йдеться про застосування суб'єктно-вчинкового підходу [1] до соціально- і політико-психологічного аналізу феномену Євромайдану як унікальної події і символу боротьби українського народу за свої права.

У межах даного дослідження основними «дійовими особами» Євромайдану, суб'єктна (або об'єктна), вчинкова (або злочинна) позиція яких суттєво визначала його логіку і динаміку, були обрані: «влада», «опозиція», «силовики» і «народ», у ході аналізу яких давалася також оцінка близькому і дальньому зарубіжжю.

Влада. Якщо з об'єктивних позицій спробувати зрозуміти те, що породило Євромайдан з його перемогами і чисельними людськими жертвами, то відповідальність за загиблих українських громадян, за спроби розколу країни, за військову агресію, здійснену російським керівництвом, логічно покласти, насамперед, на тодішню владу, очолювану Януковичем, яка, на думку Президента Центру економічного розвитку О. Пасхавера, має визначатись як клепократична.

Тих, хто обирає клептократичну модель владарювання відрізняє, з одного боку, відверто грабіжницьке, цинічно-злочинне привласнення національних багатств на користь своєї «сім'ї», зневажливе ставлення до моральних норм, правових законів, очікувань і вимог з боку громадської думки, цілеспрямоване перетворювання країни у свою вотчину, а, з другого – свідоме маніпулювання демократичними гаслами, безпідставні заяви про нормальну політичну ситуацію в країні навіть у той час, коли народ будує барикади, запевнення про нормальний економічний стан, коли країні загрожує дефолт (Азаров), та інші іміджеві ходи, розраховані на замилювання очей власному народові і світовій спільноті.

Клептократи живуть у постійному страху бути викритими і засудженими народом. Тому умовою психологічного самозахисту для них (за А. Адлером) може служити концентрація в своїх руках усієї влади, що і було зроблено шляхом такої «редакції» Конституції, яка наділяла Януковича найширшими повноваженнями. Певною мірою такий крок пояснювався бездіяльністю парламенту, проте насамперед він передбачав усунення перешкод для подальшого владарювання і збагачення, а також захист себе і своїх статків, нажитих нечесним шляхом.

Крім того, клептократ може неадекватно оцінювати себе та інших через дію психологічних захистів, вважаючи, наприклад, що чесних людей взагалі не буває, що кожен при можливості зловживає владою. Оскільки ж усі – потенційні крадії, то і відповідальності за такий спосіб владарювання ніхто, мовляв, не повинен нести.

Зовсім інша річ – клептократія як принцип і спосіб життя. Закінчений клептократ не переживає комплексів і не вдається до психологічних захистів. Він займає войовничу суб'єктну позицію, оскільки переконаний, що насильство, жорстокість, поневолення, переслідування за переконання і віру, геноцид є найбільш ефективними знаряддями влади. Не менш небезпечним є клептократ-маніпулятор, який керується логікою подвійної моралі: проголошуючи демократичні цінності, узурпує владу, закликає народ до єднання, а насправді вдається до відомого «розділяй і владарюй». Відчувши свою силу і безкарність такий управитель полишає марнувати зусилля, кошти і час на маніпулятивні ігри і починає діяти нахабно і цинічно. Це і є той випадок, коли суб'єктне (креативність винахідливість) поєднується зі злочинним як антиподом учинкового.

Краще зрозуміти феномен Януковича дозволяє те, що політико-психологічну базу для нього створили його попередники. Так, Ющенко у буття Президентом фактично делегував свої владні політичні повноваження і ресурси олігархам (так званим «любим друзям»), виявляв пасивність, беспорядність, не наважувався (чи просто не бажав) виходити на рівень суб'єкта вчинкової політичної діяльності (хіба що у протистоянні з Тимошенко).

Янукович вигідно відрізнявся від Ющенка тим, що діяв активно, ініціативно, наступально, але при цьому спрямовував свою суб'єктну політичну активність у злочинне русло. Годі згадати розкоші Межигір'я, гонорар

за «літературні досягнення» у 16,4 млн. грн., а найголовніше – непідписання доленосної для України угоди з Євросоюзом, допущення загибелі людей на Євромайдані, ініціативна підтримка окупації Росією південно-східних регіонів України та багато чого іншого.

У політиків, які керуються подвійною мораллю, спостерігається синдром розпорошеної, а відтак ослабленої суб'єктності, що, у свою чергу, породжує психологічну схильність до підпорядкування сильнішому, формування об'єктної залежності від нього. Янукович обрав для себе покровителем Путіна і не тільки тому, що той володіє більшою силою. Річ у тому, що ці політики мають схожі ціннісні орієнтації, наративні сценарії свого минулого, теперішнього і майбутнього, послуговуються одними дискурсивними практиками, що заперечують формат суб'єкт-суб'єктних стосунків, можливість партнерства, рівноправного діалогу тощо. Навпаки, прийнятною визнається взаємодія типу «розумний батько – нерозумна дитина» (за Е.Берном), ще й побудована за принципом «Хто сильніший – той правіший». Мовляв, саме останній має право визначати, які норми є моральними і які закони – справедливими, що вважати справжнім вчинком і героїчним подвигом, а що – злочином. У цьому розумінні Янукович і Путін – складають своєрідну соціально-психологічну і політико-психологічну «спільність-Ми», що, з огляду на цінності громадянського суспільства, відповідає суб'єктно-злочинній критеріальній моделі політичної активності. Підтвердженням тому є, з одного боку, факти жорстоких дій влади Януковича проти учасників та прихильників Євромайдану, численні людські жертви, а, з другого – протизаконна анексія Росією Криму, зростаюча загроза вторгнення російських військ на материкову частину території України (йдеться про ситуацію, що мала місце на момент написання статті).

Психологічно поєднує ці дві політичні фігури страх втратити владу, свою суб'єктну політичну силу, а відтак відчутти себе незахищеним перед судом своїх народів і народів усього світу.

Опозиція. Її роль у формуванні Євромайдану беззаперечна. Яценюк, Кличко, Тягнибок, за підтримки мільярдера Порошенка і засудженої Тимошенко, відразу після виборів до парламенту зайняли наступальну, а згодом навіть войовничу суб'єктну позицію стосовно влади, провладної більшості, її головних гравців і насамперед Януковича. Активна робота здійснювалась у напрямку організації партійних осередків на місцях (там, де це було легше зробити), по об'єднанню своїх ресурсів. Широко використовувалися можливості ЗМІ. Критичним змістом наповнювалась риторика їхніх виступів також на адресу російського керівництва як головного куратора режиму Януковича.

Тобто, напередодні Євромайдану не без впливу опозиції у певної аудиторії, зорієнтованій на проукраїнсько-проєвропейські цінності, нарощувався політико-психологічна протестний потенціал і коли у Януковича виникла проблема з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і водночас була продемонстрована готовність подальшого фінансово-економічного підпорядкування російському керівництву, опозиція, спираючись на суб'єктно-вчинковий ресурс Євромайдану, спочатку намагалася здійснювати дипломатичний тиск на чинну владу, а потім розгорнула активну політичну боротьбу за її відставку, що кінець кінцем вдалося зробити, але ціною значних людських жертв з боку повсталого народу.

Заради об'єктивності слід зауважити, що опозиція є частиною влади, а отже вона також несе відповідальність

за те, що спричинило Євромайдан та його трагічні наслідки.

Чому у протестувальників та їхніх прихильників уже після відсторонення Януковича та переформатування уряду залишилося неоднозначне ставлення до опозиції, що взяла у свої руки владу в Києві і на місцях? Напевно, насамперед тому, що свого часу отримавши довіру народу, вона її не виправдала, ганебно програла вибори – парламентські і президентські.

Важливим фактором недовіри до опозиції можна вважати конкуренцію, неузгодженість намірів і дій серед її лідерів (конфлікт Яценюка і Гриценка, негативне ставлення Тимошенко і Тягнибока щодо повернення до Конституції 2004 року), поспішність і необдуманість у прийнятті важливих рішень (випадок із Законом України «Про мови»), прояви невиправданого самоуправства (коли суб'єктне переходить в об'єктне, а вчинкове у злочинне) особливо у вирішенні питань, за якими уважно стежить неоднорідне за своїми поглядами українське суспільство, а також міжнародна спільнота, що визначається у своєму ставленні до ситуації в Україні і навколо України.

Сьогодні дехто справедливо запитує, чому, мовляв, у Криму і південно-східних регіонах не спрацювали осередки українських опозиційних партій: «Батьківщини», «Свободи», «Удару»? Проте відповідь на це питання лежить на поверхні: навіщо витратити сили і кошти на партійну роботу в проблемному електораті, якщо голоси, потрібні для отримання депутатського мандату, можна назбирати в інших регіонах. А це – ніщо інше, як свідомий крок у бік об'єктності. Опозиційні сили не мали сильного впливу на всій території України, що стало однією із суттєвих причин розколу українського народу на західний і східний табори, чим власне і скористалося російське керівництво для здійснення своїх агресивних планів.

Проблема також полягає в тому, що люди не бачать великої різниці між політиками, які представляють різні партії, владу й опозицію. Показовою в цьому плані є поширена в Інтернеті порівняльна оцінка Яценюком Януковича і Тимошенко (звичайно до того, як він став лідером «Батьківщини»). Мовляв, уся різниця між ними вичерпується їхньою приналежністю до різних статей. Подібне порівняння буцімто дозволив собі глава німецького парламенту Н. Ламберт, який зауважив, що поведінка Тимошенко «підтверджує підозри, що вона так само мало підходить для політичного керівництва України, як і повалений з президентського поста Віктор Янукович» [2].

Цілком зрозумілий політичний контекст таких співставлень і порівнянь. Проте реальними соціально-психологічними чинниками недовіри частини громадян України до Тимошенко, як одного з лідерів опозиції, можна вважати її схильність створювати політичну напругу там, де доцільно вирішувати проблему дипломатичним шляхом, її неготовність до встановлення партнерських стосунків, утворення «спільності Ми» з іншими політичними суб'єктами. Йдеться, зокрема про вкотре запропонований електорату імідж гаранта, спасителя, який захистить простий народ від зрадливих політиків, знахабнілих олігархів і російської агресії [3]. Психологічний контекст такого позиціонування цілком відповідає описанам Е.Берном стосункам, що мають місце між мудрими, сильними, досвідченими батьками та беззахисними дітьми. Звеличуючи майданівців як справжніх суб'єктів, авторів-творців нового життя, Тимошенко водночас займає патерналістську позицію суб'єкта над суб'єктами, автоматично перетворюючи останніх в залежні від себе об'єкти.

Ще однією суттєвою причиною недовіри простого народу до опозиції слід вважати те, що її політичні лідери є здебільшого доволі заможними людьми, шляхи і способи збагачення яких викликає у людей неоднозначне ставлення. Існує підозра, що хтось із них привласнив гроші партії і перетворився на банкіра, хтось, за копійки скупивши у збіднілого народу акції, за безцінь придбав заводи і фабрики, хтось став латифундистом, хтось захопив монополію на енергоносії, видобуток та переробку природних ресурсів, хтось нажився на корупційних схемах, хтось на лобіюванні у владі інтересів «зацікавлених осіб», ще хтось збагатився на перепродажі дефіцитних товарів, що раніше вважалося спекуляцією. Тому дивними видаються, наприклад, передвиборчі меседжі багатих кандидатів, в яких останні приписують собі як велику заслугу – створення робочих місць, наче робочі руки, та ще й дешеві, їм особисто не потрібні, наче вони справді готові нести збитки, аби тільки дати людям роботу. Власне тому одна з основних вимог Євромайдану щодо формування нового уряду передбачала не включати до його складу нікого із сотні найбагатших громадян України.

Порошенко, який активно прилучився до дій опозиції на Євромайдані, наступним чином спробував розвіяти міф про те, що бідний багатому не товариш. Оскільки контекст його репліки передбачав саме її російськомовний варіант, звернемося до мови оригіналу: «В Украине есть немало *состоятельных* (виділено нами – Т.В.) людей, для которых государственные должности служат местом собственной наживы, но есть и честные бизнесмены, которые создают рабочие места и привлекают в Украину инвестиции». І далі: «Если они принесут мир и спокойствие в восточные регионы Украины, если они

способны обеспечить защиту и безопасность людей, то мне все равно, сколько у них денег», – підкреслив він [4].

Сама ця сентенція не викликає заперечень. Усе в ній звучить логічно і патріотично. Проте, схоже, не випадково в наведеному висловлюванні йдеться не про «багатих», а саме про «состоятельных» людей. Річ у тім, що тут можлива гра слів: слово «состоятельный» співзвучне зі словом «состоявшийся» – той, який «состоялся» як професіонал, майстер своєї справи, як особистість тощо. У такий простий спосіб соціально-економічна суперечність «бідний – багатий» переводиться у психологічну площину, набуваючи значення «спроможний – не спроможний». Відтак незручний у спілкуванні з електоратом імідж багатія трансформується в імідж талановитої людини. А тут вже, як кажуть, всі претензії до бога, який і справді не обділив того ж Порошенка різними талантами.

Враховуючи складність ситуації, нова влада вирішила формувати перехідний уряд переважно за ознакою професіоналізму. Проте, чи сталося, як обіцялося? Хіба що частково. Адже, по-перше, доволі складно визначити критерії професіоналізму, коли йдеться про посаду міністра – фігури, значною мірою, політичної. Звідси постає друге застереження: якщо б і знайшовся на таку посаду нейтральний кандидат-професіонал, то завтра він все одно був би вимушений зробити свій політичний вибір.

Зрозуміло, що у новій українській владі народ хоче бачити справжніх професіоналів – людей розумних і досвідчених. Але перше місце у рейтингах будуть займати ті з них, яким притаманний високий суб'єктно-вчинковий потенціал, у яких слово поєднується з ділом, а вибір шляхів і засобів досягнення мети передбачає їх моральну оцінку. А ще, після трагічних подій Євромайдану, люди

будуть оцінювати претендентів у владу за їхньою готовністю до вчинку самопожертви, здатності поступитись особистим заради спільної справи.

Силові структури. Події, що відбувалися на Євромайдані і в Криму, а також почасти в кожному регіоні України, стали серйозним випробуванням для людей у погонах саме на предмет прояву їхньої суб'єктної стійкості і справжньої вчинковості.

І тут не все так просто й однозначно. Скажімо, працівник міліції, отримавши наказ «зачистити» певну територію від учасників Євромайдану, мав обирати між юридичною відповідальністю, яку він свідомо взяв на себе перед країною, і відповідальністю перед власним сумлінням, яке також, з одного боку, протестує проти здійснення насильства, а, з іншого – вимагає бути вірним присязі. Як бути людині в такій ситуації, коли один вибір передбачає зовнішній і внутрішній конфлікт із законом, а другий – конфлікт з народом, який вона має захищати, а не калічити і вбивати? Тобто, те, що є суб'єктивним і вчинковим в одному відношенні, набуває протилежних значень – у другому.

Із бесід з працівниками міліції можна зробити попередній висновок, що в ході «операцій» проти євромайданівців правоохоронці виявляли різного роду активність з огляду на критерії суб'єктності і вчинковості, об'єктності і злочинності. Хтось бездумно виконував наказ, холоднокровно, як у тирі, цілив у беззахисних людей, маючи намір не просто зупинити, а саме вбити. Хтось, втративши самовладання у ситуації протистояння, забувши про обмеження, що накладаються нормативними документами на дії правоохоронця, з нелюдською жорстокістю бив людей, не вирізняючи ні жінок, ні громадян похилого віку, ні журналістів, ні санітарів. Хтось намагався дійти компромісного варіанту, імітуючи

виконання наказу: «якщо бив, то не по голові», «якщо кидав шумову гранату, то не в натовп», «якщо стріляв, то не в голову чи серце, а по ногах». При цьому справді суб'єктними і вчинковими (з точки зору цінностей Євромайдану, а не влади Януковича) слід вважати дії тих правоохоронців, які відмовилися виконувати злочинні накази, добровільно звільнилися з органів, а то і перейшли на бік протестувальників.

Не менш драматичну ситуацію переживали українські військовослужбовці під час окупації Криму. Фактично вони були поставлені в умови, які не давали їм можливості робити те, що вони повинні робити – суб'єктно і вчинково захищати зі зброєю в руках свою країну і свій народ. Натомість вони мусили переспрямувати ці свої сили на виконання команди «Не стріляти!» і терпляче зносити образи, залякування, пряме фізичне насильство з боку знахабнілих вояків у російській формі (без знаків розрізнення), які штурмували українські військові бази, посилаючи перед собою мирних жителів, жінок і дітей. Додаткову психологічну напругу створювали відсутність зрозумілого плану дій, невизначеність ситуації, неможливість перебачити подальший розвиток подій і водночас нарощування силової агресії і пропагандистського тиску з боку нападників. Розброєні, оточені з усіх боків, не маючи досвіду поведінки у подібних ситуаціях, не всі наші військовослужбовці змогли виявити суб'єктну стійкість і готовність до вчинку самопожертви. Хтось просто самодемобілізувався, хтось погодився служити росіянам. Але частина все таки витримала випробування і залишилася вірною присязі, виявила справжній патріотизм, не зрадила своєму народові і не дозволила ворогові паплюжити свою гідність. Годі згадати як

курсанти-нахімівці гонорово співали Гімн України під час підняття на плацу училища російського прапора.

Народ. Якщо суб'єктом політичних процесів розглядати український народ, то перше, що звертає на себе увагу, так це те, наскільки він по-дитячому наївно і довірливо, з дивовижним терпінням (а може навченою байдужістю) більше двадцяти років спостерігав різні політичні шоу, за пустопорожні обіцянки чи кіло гречки віддавши його акторам своє суб'єктне право розпоряджатися власною долею.

Але все має свою межу. Стало очевидним, що верхи нездатні керувати по-новому, а низи не бажають жити по-старому, тобто, задовольнятися роллю об'єктів, слухняних виконавців чужої волі. А це, за підручником, є типова революційна ситуація.

Повсталий народ переміг, заплативши за свою перемогу «Небесною сотнею», внутрішнім східно-західним конфліктом, анексією Криму і постійним очікуванням подальшої військової агресії з боку Росії. Проте усі ці негаразди лише посилюють суб'єктну міць євромайданівців та їхніх прихильників, змушують нову владу прислухатися до вимог народу і вести країну в бік справжніх демократичних цінностей, справедливості і законності.

Другий важливий момент стосується того, що не весь український народ з однаковим ентузіазмом заходився здійснювати революційні перетворення в країні. Чимало громадян, зокрема тих, хто добровільно чи навіть вимушено голосували за Януковича, приховано чи відкрито виступили противниками євроінтеграції, а також усунення свого обранця з поста Президента. Якась їхня частина і сьогодні щиро ностальгує за радянською добою.

Певну соціальну групу завжди складають громадяни, які мало чи взагалі не цікавляться політикою,

які пристосувалися до ситуації і вважають, що всі біди від частой зміни влади. Різну революційну активність виявляли приватні підприємці і працівники бюджетної сфери, люди, які мешкають у великих містах і на периферії.

Зрозумілою є неоднорідність установок народу щодо таких базових цінностей, як історія, культура, мова, економіка, внутрішня та зовнішня політика, а також територіальний устрій країни. Як свідчать результати дослідження, проведеного протягом 1-7 березня 2014 року соціологічною групою «Рейтинг» на тему: «Ставлення українців до територіального устрою країни», унітарний устрій підтримується у переважній більшості регіонів, окрім Донбасу, де більшість (59%) підтримує федеративний устрій (www.ratinggroup.com.ua).

Що можна сказати з цього приводу? Насамперед, що орієнтація на відокремлення, так само, як прагнення до єднання, має свої соціально-психологічні причини і передумови, а також, що політична суб'єктність народу може утворювати різні конфігурації: спрямовуватися в одному чи у протилежних напрямках, підсилювати одна одну чи, навпаки, послабляти.

Відоме риторичне запитання: «Чому розлучаються двоє?» – може стосуватися не тільки друзів, закоханих, партнерів по бізнесу, але й етносів, національностей, націй, соціальних класів, цілих народів. У країні, як і у сім'ї, діють закони тяжіння та відштовхування, інтеграції та диференціації, симпатії та антипатії, любові та ненависті, прагнення до консолідації і до відстоювання своїх власних інтересів у супереч груповим, суспільним.

Якщо говорити про країну як живу соціальну систему, то в ній цілком традиційним є протистояння центру та периферії. Людям в регіонах завжди здається, що у центрі жити краще. І це не безпідставно, особливо, якщо майже все, зароблене в регіонах, відправляється до центру

і там вирішується, що, кому і скільки повернути, а що залишити собі. Незадоволення і бажання відокремитись може виникати у людей з тих регіонів, за рахунок яких наповнюється державна казна і надаються дотації економічно слабозрозвиненим областям. Відтак на основі економічних проблем виникають проблеми соціальні і психологічні, зокрема і насамперед почуття урізаної, обмеженої суб'єктності чи нав'язаної об'єктності.

З позицій економічної психології капіталістичного суспільства реально говорити про те, що сепаратистські настрої може спричинювати приватний інтерес внутрішніх чи зовнішніх політичних сил, а найперше – конкуруючих між собою олігархічних кіл, які очікують отримати для себе від сепаратизації цілком конкретний економічний зиск.

Власне соціально-психологічним фактором, що може викликати у суспільстві дезінтеграційні процеси, є неузгодженість і навіть суперечливість перцептивного образу України і всього того, що є українським, в ментальності народу. Це не повинно особливо дивувати, оскільки кожна людина має якесь своє індивідуальне уявлення про свою країну, про своє село, своє місто, свою область, свій район. Так, скажімо, у мешканців промислових територій цей образ більш технократичний, раціоналістичний (заводи, фабрики, шахти, мартени, ГЕС, ТЕЦ, атомні станції). На кримському півострові, особливо на морському узбережжі – він має оздоровчо-туристично-розважальний характер, з відповідними уявленнями про можливості і способи заробітку. В регіонах, де переважає сільськогосподарське виробництво, образ України більш земний, природний, прикрашений жовтавими соняшниками і колосками жита на фоні блакитного неба. Знову ж таки у кримських татар образ України не може бути такий як в українців чи росіян, а у мешканців

київської області, міста Києва – як у громадян західних чи південно-східних регіонів. Не виключено, що образ України й всього українського взагалі має свою специфіку у молоді, дорослих людей і тих, хто жив у радянські часи, у бідних і заможних, у чоловіків і жінок, у віруючих і не віруючих, у городян і мешканців села тощо. Спілкуючись, люди якимось стихійно співвідносять і узгоджують свої уявлення про свою країну. Однак якщо не приділяти належної уваги цим перцептивним своєрідностям, не відслідковувати трансформації цих образів, не зважати на ті суперечності, які вони в собі несуть, і не намагатися психологічно коректно, виважено (аби не зашкодити своєрідності) сприяти спонтанним процесам їхнього самоузгодження, самоінтеграції, самогармонізації, то можливість виникнення і поширення сепаратистських настроїв є цілком зрозумілою, особливо ж якщо хтось намагається надати цим настроям додаткової сили і певного спрямування.

В останньому випадку мова йде про наведену, нав'язану мотивацію до сепаратизації, що, з огляду на соціально-психологічні закони, особливо легко вдається зробити тоді, коли населення в ситуації політичної та економічної кризи перетворюється в емоційно розбурханий натовп, коли в людей втрачається здатність до критичної оцінки подій, власних думок, почуттів і проявів поведінки, а, натомість виникає оманливе відчуття авторства, внутрішньої відповідальності, суб'єктноподібної готовності до перетворень (переважно руйнівного характеру), до самопожертви тощо. Такого роду маніпулятивній переорієнтації суспільної свідомості на цінності дезінтеграції може сприяти цілком зрозуміле з точки зору психології бажання кожної людини час від часу змінювати ситуацію своєї життєдіяльності навіть у спосіб «хай гірше, аби інше».

Так, не слід відкидати культурно-історичні, демографічні, економічні та політичні фактори, що визначали специфіку і розвиток ситуації в Криму (зокрема, нездатність нової української влади і світової спільноти зарадити справі), проте не можна погодитись з думкою, що відокремлення кримського народу від України є результатом його масово-свідомого, зваженого, поміркованого, власне суб'єктного волевиявлення, а не продуктом заздальгідь професійно спланованої і здійсненої маніпулятивно-насильницької операції, очолюваної російськими спецслужбами. Підтвердженням тому є аналогічні спеціально організовані маніпулятивно-підривні акції, що передбачають формування у громадян південно-східних регіонів України почуття невдоволення своїм життям, уявлень про різного роду утиски і несправедливі обмеження, фобій стосовно бандерівщини, націоналізму, фашизму та інших загроз, що, мовляв, надходять від мешканців її західних областей, євромайданівців і нової влади, а відтак – нав'язування їм сепаратистських і проросійських сценаріїв. Йдеться, зокрема, про відеозапис настановчої бесіди професора соціології МДУ Олександра Дугіна (наближеного до адміністрації Путіна) з дружиною затриманого Службою безпеки України Павла Губарева [5].

Російська пропагандистська машина, виправдовуючи злочинні дії своєї влади в Криму, намагається привести до спільного знаменника ціннісно-сміслові орієнтири Євромайдану і сепаратистські диспозиції частини населення південно-східних регіонів України. Мовляв, у Криму відбулося те саме, що в Києві. Насправді, нічого спільного по суті між цими подіями не існує. Євромайдан був породженням і став символом народного протесту проти клептократії, глобальної корупції, свавілля чиновництва, несправедливості,

насильницьких дій з боку влади. Ці проблеми є актуальними для всієї України, для всіх її регіонів без виключення і саме ними пояснюється психологічне напруження, яке довгий час переживав і переживає український народ. Зовсім іншого характеру і рівня є суперечності міжетнічні, міжнаціональні, міжконфесійні, міжкультурні. Їх, зрозуміло, теж необхідно вирішувати, але не першочергово, коли на порозі твого рідного дому стоїть військовий агресор.

Тобто народ може займати різні позиції і відігравати різні ролі в політичному житті країни. Він може добровільно і свідомо делегувати свої суб'єктні повноваження владі, а може просто віддати у власність владним структурам за солодкі обіцянки чи за те саме кіло гречки. Однак, коли дефіцит суб'єктності (профіцит об'єктності) переходить певну межу, народ (дух народу) пробуджується і, спираючись на закон природного права, повертає собі статус суб'єкта, автора, вільного творця свого життя. При цьому, враховуючи екзистенціальне значення цієї цінності, він виявляє готовність до самопожертви, до справжнього вчинку і героїчного подвигу. Чи ж не дивно, що навіть далекі від політики українські футбольні фанати, переважно молоді люди, почали на стадіонах Києва і Львова, Дніпропетровська і Донецька співати Гімн України. Що це, як не один з яскравих прикладів відродження суб'єктної готовності народу до вчинку свободи – духовного стрижня того, що є власне людського в людині.

Проте існує феномен, навіяної, спровокованої, із зовні привнесеної суб'єктності, яка має лише зовнішні ознаки останньої, а насправді є проявом неавтентичної, несамостійної, залежної, – власне об'єктної позиції, що обертається насамперед для її носія втратою себе самого, своєї самобутності і самодостатності. Так, напевно далеко

не всім кримчанам було відомо, а потім не дуже сподобалося те, що приєднання до Росії автоматично заперечує можливість Криму, в разі його пробудження від об'єктного сну, від'єднатися від неї і повернути собі статус автономного політичного суб'єкта.

Цікавою в цьому аспекті і показовою в контексті суб'єктно-вчинкового аналізу проблеми «народу» видається думка російського психолога Л. Петрановської про те, що російське суспільство під впливом подій в Україні «розділилося на тих, хто розраховує на себе і тих, хто на владу» [6]. Тобто йдеться про розшарування народу власне за критерієм суб'єктності – об'єктності. Проте ця думка вимагає уточнення і конкретизації. Що, скажімо, означає в ситуації, коли твоя країна, порушуючи усі міжнародні норми окупує іншу (ще й братню) країну, «розраховувати на себе»? З одного боку, це означає що індивід у своїх судженнях і поведінці має орієнтуватися на свої власні критерії розуміння справедливості, а в ідеальному випадку – ще й активно відстоювати свою позицію. З іншого боку, «розраховувати на себе» означає не перейматися подіями, що відбуваються, абстрагуватися від ситуації, віддатися своїм справам, що в кінцевому рахунку і пропонує зазначений психолог робити тим, хто надто переймається загостренням конфлікту між Україною і Росією.

Звичайно, психолог повинен попередити людину про можливість розвитку у неї фрустрацій, стресів, нервових зривів, а також спровокованих ними психосоматичних захворювань, зокрема порекомендувати «не брати тяжкого в руки і дурного в голову». Проте також важливо, по-перше, уберегти свій народ від докорів сумління, які теж можуть негативно вплинути на його психічний і фізичний стан, коли неправда про «хунту», «бендерівців», «фашистів», що захопили владу в Україні,

які нищать росіян, забороняють російську мову, стане очевидною для російського народу, а його імперські амбіції дещо врівноважаться розумінням права інших народів на незалежність і територіальну недоторканість. По-друге, варто спробувати психологічно допомогти тим росіянам, які, можливо образилися на Україну за те, що вона обрала не Митний союз, а союз з Європою, які святкували разом з Путіним анексію Криму і з нетерпінням очікують анексії південно-східних регіонів України, усвідомити факт сформованого у них владою статусу об'єкта політичного життя, а також як найшвидше його позбутися і приєднатися до демократичних цінностей, що набувають усе більшого поширення в цивілізованому світі.

На останок для повноти картини доречно з позицій суб'єктності і вчинковості оцінити участь світової громадськості у тому, що відбувалося в Україні і з Україною.

Слід, зрозуміло, віддати належне державам Європейського союзу і США, які, підтримуючи цивілізаційний вибір Євромайдану та його прихильників, нову українську владу, засудили дії уряду Януковича та його особисто, що призвели до трагедій, а також російської адміністрації, у зв'язку з незаконною анексією Криму, запровадили проти них ряд серйозних санкцій. Фактично, світ визнав їх свідомо і цілеспрямовано діючими суб'єктами злочину, що передбачає відповідальність за законами як загальнолюдської моралі, так і міжнародного права. Слід сказати і про активну діяльність цих країн, спрямовану на фінансову, матеріально-технічну, організаційно-консультативну допомогу українській державі.

Існує, правда, думка, що така підтримка могла б бути більш дієвою – більш суб'єктною і більш учинковою. Мовляв, Крим реально було б зберегти для України, якби

Захід вчасно надав їй військову допомогу. Такий сценарій напевно також розглядався союзниками української держави, однак утриматись від його запровадження вони, слід думати, були вимушені хоча б тому, що реально побоювалися спровокувати Росію на ще більшу ескалацію агресії тепер уже із застосуванням зброї (зокрема ядерної) і розширення масштабу реальних бойових дій. Крім того, висловлювались аргументи, згідно з якими інші країни навряд чи погодяться жертвувати своїми солдатами до того, як Україна почне сама зі зброєю в руках захищати свої кордони.

Отже, підсумуємо вищесказане.

Феномен і пафос Євромайдану, як символу героїчної боротьби народу за свої права, як події, що викликала резонанс у всьому світі, дозволяє визнати актуальним і навіть необхідним запровадження для його оцінки й оцінки усього, що з ним пов'язано, таких сутнісних критеріїв, як суб'єктність і вчинковість, об'єктність і злочинність, а також суб'єктно-вчинкового підходу до його соціально-психологічного і політико-психологічного аналізу.

З точки зору науки соціальної психології, Євромайдан є унікальним прикладом самоорганізованої системи, основу якої складають два взаємопов'язані принципи, а саме: принцип суб'єктно-суб'єктної взаємодії (співавторства, партнерства, діалогу, ставлення до іншого як до мети, взаємовідповідальності) і принципу спільного вчинку (спільної моральної творчості, готовності кожного до самопожертви заради інших). Основу політико-психологічного портрету Євромайдану складає внутрішня тверда переконаність його учасників в необхідності подолати корупцію, несправедливість, перезавантажити владу з огляду на демократичні правові та моральні цінності і норми, готовність діяти рішуче, організовано,

послідовно і цілеспрямовано аби відстояти право на свободу, захистити свою людську гідність, змінити життя на краще собі й своїм нащадкам.

З огляду на означені критерії, реально припустити, що у політиці, як і в інших сферах взаємодії людини з людиною, суб'єктне тяжіє до суб'єктного, а вчинкове до вчинкового, об'єктне до об'єктного, а злочинне до злочинного. При цьому доцільно розрізняти учинкову суб'єктно-суб'єктну взаємодію, що найбільш яскраво і переконливо постає у спільному вчинку, і злочинну суб'єктно-суб'єктну взаємодію, що знаходить свій конкретний прояв у спільному злочині. Крім того, суб'єктне може поєднуватись зі злочинним і використовувати об'єктне з вигодою для себе. Об'єктне, у свою чергу, може паразитувати на суб'єктному чи маскуватись під нього, а злочинне – видавати себе за вчинкове. Усі ці й інші комбінації і маніпуляції, коли зразу, а коли – з часом, стають доволі прозорими і зрозумілими. Достатньо взяти за приклад, з одного боку, стосунки людей на Євромайдані, а з другого – стосунки на Антимайдані. При цьому слід брати до уваги, стосовно яких цінностей здійснюється така оцінка. Адже наші вороги, керуючись своїми цінностями і смислами, можуть вважати нас злочинцями. Тому, виникає питання: «А судді хто?». Таким суддею має бути сумління, як прихований в кожній людській душі онтичний (сутнісний) критерій, що дозволяє навіть інтуїтивно збагнути відмінність між людським і нелюдським. Якщо ж голос сумління мовчить, тоді роль судді бере на себе громадська думка. Саме остання як вищий суддя стала на бік Євромайдану, засудила дії Януковича, незаконну анексію Криму і подальшу ескалацію напруженості з боку Росії. Тим самим було встановлено, кого вважати суб'єктом вчинку і його вітати, кого суб'єктом злочину і його засуджувати, а кого

– об’єктом, що слухняно, а нерідко і запопадливо виконував чужу волю та ще й годувався з рук свого господаря, а тому заслуговує на зневагу.

* * *

Посилаючись на А. Енштейна, при бажанні усе можна підвести під знаменник відносності. Проте, існують незаперечні і вічні мета-історичні істини, мовою яких промовляє сама людська природа, які народ інтуїтивно відчуває і цінує понад усе. Мова йде про пріоритетність толерантного, турботливого, милосердного, любовного над агресивно-споживацьким ставленням людини до людини, народу до народу, керуючись запропонованим ще І. Кантом моральним імперативом, що вимагає поціновувати іншого не тільки і не стільки як засіб, але завжди також як мету. У сучасному світі цивілізованою визнається не та країна, яка хизується своїми збройними силами і готовністю будь коли натиснути ядерну кнопку, а та, яка пропонує цьому світові нові цінності і смисли, нові способи і норми мирного і успішного співжиття на основі взаємного розуміння, взаємної поваги і підтримки, партнерства і справедливості. Саме така ціннісно-сміслова диспозиція відкриває шлях для суб’єктно-суб’єктної взаємодії і спільного вчинку людини з людиною і країни з країною.

Література

1. Татенко В.О. Суб’єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / “Соціальна психологія” – 2006 – № 1. – с. 3–13
2. Глава Бундестага сравнил Тимошенко с Януковичем из-за нецензурного телефонного разговора: <http://gigamir.net/news/pub>.

3. Виступ Юлії Тимошенко на XII з'їзді ВО «Батьківщина» з висунення кандидата в Президенти <http://batkivshchyna.com.ua/news/19756.html>.
4. Порошенко: Состоятельные люди должны управлять государством: <http://newsdaily.com.ua/post/124120>.
5. Украинских сепаратистов инструктирует Александр Дугин: <http://www.aboutru.com/2014/03/dugin/>.
6. Психолог: <http://www.tv2.tomsk.ru/video/khalyava-zakanchivaetsya>.

Аннотация. В статье представлены результаты социально – и политико-психологического исследования феномена Евромайдана с позиций субъектно-поступкового подхода, в частности, учитывая критерии субъектности и объектности, поступления и преступления. Проведенный с этих позиций анализ «народа», «власти», «оппозиции», «силовых структур», а также причастных к событиям Евромайдана стран ближнего и дальнего зарубежья, позволил сделать определенные выводы относительно ценностно-смысловых векторов их движения на перекрестке, образуемом отмеченными критериями.

Ключевые слова: Евромайдан, народ, власть, оппозиция, субъектность, объектность, поступок, преступление.

Summary. The article presents the results of the socio – political and psychological research Evromaydana phenomenon from the standpoint of the subject- postupkovogo approach, in particular , given the subjective and objective criteria , income and crime. Held these positions with the analysis of " people", "power", " opposition", «power structures» and implicated in the events Evromaydana countries near and far abroad, allowed to make comments on the appropriate value and meaning of their motion vectors at the crossroads formed by the distinguished criteria.

Keywords: Evromaydan, the people, the government, the opposition, subjectivity, objectivity, action, crime.